

Múzeumalapítónk emlékezete

Festménye és szobra a Nemzeti Múzeumban

•••• Debreczeni-Droppán Béla

Gróf Széchényi Ferenc immár 220 éve úgy döntött, hogy gazdag gyűjteményeit a köz javára bocsájta. Elképzelése 1802 márciusára jutott el abba a stádiumba, hogy Széchényi Ferenc az uralkodó elé terjessze nemzetének szóló felajánlását. Felbecsülhetetlen értékű adománya 11.884 nyomtatványt, 1156 kéziratot, 142 kötet térképet és rézmetszetet, 2019 darab érmét, továbbá címereket és festményt tartalmazott.

Ferenc király engedélyét követően készítette el aztán Széchényi az első magyar közgyűjtemény alapítólevelét 1802. november 25-én, Bécsben. (Másnap került rá az uralkodói jóváhagyás és adta ki a kancellária hivatalosan.) Széchényi Ferenc nekrológja így méltatta ezt a tettet: „...elfelejtetetlen marad, hogy Magyar, és M. Országról szóló ritka Bibliothecáját, Kézirásait, Mappáit, Petsétjeit, és gazdag M. Pénzek gyűjteményét az Országának ajándékozta s így a most virágjába indult M. Nemzeti Muzeumnak fundamentomát megvetette...” Nagyjából így fogalmazott az 1807. évi XXIV. törvénycikk is, amely nevét és adományát megörökítette: „a fölláttandó nemzeti muzeum alapjait dicséretes buzgósággal lerakta.”

Adománya a pesti pálos kolostor könyvtártermébe, majd 1807-től a pálos (egyetemi) templom másik oldalán található régi egyetemi épületbe került. Innen költöztették a gyűjteményeket 1813 után a mai múzeumtelken álló régi Batthyány-palotába. A múzeum ma is álló gyönyörű klasszicista palotája tízévesnyi építkezést követően éppen 175 éve, 1847-ben készült el Pollack Mihály tervei szerint.

Halála után fiai egy képet rendeltek Johann Ender (1783–1854) festőtől annak ellenére, hogy atyjuk, gróf Széchényi Ferenc még életében megtiltotta, hogy elhunyt után bármiféle áb-

szólást készítsenek róla. Ez a kép volt az első, amely az alapítás után kifejezetten a Magyar Nemzeti Múzeum számára készült. De nem ez az egyetlen ábrázolá-

sa az alapítónak, hiszen 120 év óta a Múzeumkertben is van egy

plasztikus emléke.

A Magyar Nemzeti Múzeum alapítójának első köztéri szobrát 1902-ben, a Nemzeti Múzeum alapításának 100. évfordulója alkalmából állították fel a Múzeumkertben. A centenáriumhoz közeledve a múzeum igazgatója, Szalay Imre kezdeményezte hivatalosan a szoborállítást Wlassics Gyula kultuszminiszternél, aki a jubileumi ünnepség részeként engedélyezte is azt. Ezt követően egy ifjú szobrászt, Istók Jánost (1873–1972) bízták meg a szobor elkészítésével. A 234 cm magas bronzszobor megalkotásánál Istókot egyértelműen és felvállaltan a Johann Ender-féle ábrázolás vezette.

A Széchényi-szobor helyéül a múzeum mai Bródy Sándor (akkor Sándor Főherceg) utcai kapujával átellenben lévő kertészeti jelölték ki. Ez a kapu számított ekkor már több évtizede a Nemzeti Múzeum főkapujának, itt jártak be a múzeum munkatársai és a látogatók is, mivel a főhomlokzati főkapu az országgyűlés (a Felsőház) bejáratául szolgált.

Széchényi Ferenc szobrának leleplezésére 1902. november 26-án, a Magyar Nemzeti Múzeum alapításának százéves jubileumi ünnepén kerülhetett sor. Legutóbb, 2018. november 20-án első átfogó restaurálása után a múzeumpalota főhomlokzata elé, a Forum Romanum-osz-

lop helyére állították fel.

Széchényi már említett nekrológja így fejeződik be: „Illy jeles férfiúnak példája, ki Eleinek nagyságát, vagy elérni, vagy meg is haladni nemes kötelességének tartotta, biztató reménységet nyújt, hogy ditső nevének, és nagy jószágainak örökös nem késnek az ő fényes tetteit is követni; mert a sasok nem nemzenek gyáva galombot. De Hazánknak más Naggyai is az ő elfelejtetetlen példájából megtanulhatják, hogy a bölts féfúnak lehetséges az ő fényes ragjához illő méltósággal élni, gyermekeinek is eleget hagyni, és mégis e mellett a Hazának javát is tetemes áldozatokkal gyarapítani.”

A Magyar Nemzeti Múzeum róla elnevezett termében van gróf Széchényi Ferenc olajfestménye (Johann Ender műve, 1823) – felül a múzeum idén kibocsátott emlékérméje

1 Múzeumalapítónk emlékezete

•••• Debreczeni-Droppán Béla (történész-levéltáros)

3 Cinkota jótevője volt

•••• Széman Richárd (gyűjteménykezelő)

4 Józsefváros filmpalotája

•••• Róbert Péter (tanár)

5 „Táblás ház” Újpesten

•••• Rojkó Annamária (szerkesztő)

7 Kocsigyárból református templom

•••• Millisits Máté (művészettörténész)

8 Királyi járásbíróóság létrehozása

•••• Kőrös András (bíró, egyetemi oktató)

9 Szálloda a Rákóczi úton

•••• Vízy László (műemlékfelügyelő)

15 Gyűjtemény született

•••• Szöllösy Marianne (gyűjteményvezető)

16 Százéves az Újpesti Stadion

•••• Laszip Gábor (sporttörténet kutató)

17 Egy csepp történelem

•••• Földváry Gergely (történész)

18 Könyvszemle

20 Cinkota tájháza

•••• Grób-Gönczi Mónika (kulturális szervező)

Miért nézzem meg a www.bpht.hu-t?

Mert a fővárosi Helytörténeti Portálon találok meg:

- a legfrissebb fővárosi helytörténeti híreket;
- a Kapcsolódó oldalak menüpontjában a legrövidebb utat a hazánkban kiadott történettudományi, levéltári, hadtörténeti, irodalom- és nyelvtörténeti folyóiratokhoz, múzeumokhoz, könyvtárakhoz, magyar elektronikus újságokhoz, honlapokhoz;
- a legtöbb információt a fővárosi és kerületi helytörténettel foglalkozó civil szervezetekről, közgyűjteményekről;
- a Városunk összes eddig kiadott számát;
- az Archívumban a Budapesti História 131 előadásának szerkesztett változatait.

Csak ezekért!

Támogassa előfizetésével a Honismeret folyóiratot!

A Honismereti Szövetség évente hatszor megjelenő, közel fél évszázados folyóiratának célja a Kárpát-medence értékeinek, történeti múltjának megőrzése, ápolása és bemutatása. Belföldre előfizetési díja kedvezményesen 3900 Ft/év.

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt.

Megrendelhető az ország
bármely postáján,
a hírlapot kézbesítőknél,
a www.posta.hu WEBSHOP-ban
(<https://eshop.posta.hu/storefront/>),
e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu
telefonon a +36-1-767-8262 számon,
levélben az Magyar Posta Zrt.
1900 Budapest címén is.

Alapította a Budapesti Honismereti Társaság
és a Budapesti Történeti Múzeum
Kiadja a Budapesti Honismereti Társaság
Felelős kiadó: Breinich Gábor
1043 Budapest, Berda József u. 48., tel.: 370-0652
E-mail: info@bpht.hu
Internet: www.bpht.hu
Felelős szerkesztő: Gábrriel Tibor
Szerkesztőbizottság: Breinich Gábor, dr. Buda Attila,
dr. Róbert Péter, dr. Sándor Tibor, dr. Sipos András

Belföldi előfizetési díja 960 Ft/év. Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt. Postacím: 1900 Budapest. Előfizetésben megrendelhető az ország bármely postáján, a hírlapot kézbesítőknél, www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen, telefonon a 06-1-767-8262 számon, levélben a MP Zrt. 1900 Budapest címen. Külföldre és külföldön előfizethető a Magyar Posta Zrt.-nél: www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), postán: 1900 Budapest, telefonon: 06-1-767-8262 és e-mail-en: hirlapelofizetes@posta.hu. A Budapesti Történeti Múzeumban, Budapest Főváros Levéltárban, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár központi és fiókkönyvtáraiban, a kerületek helytörténeti gyűjteményeiben, múzeumaiban és a Budapesti História előadóestjein ingyenesen is terjesztett. Magazinunk Budapest Főváros IV. kerület Újpest Önkormányzata, VIII. kerület Józsefváros Önkormányzata, XVI. kerület Kertváros Önkormányzata és a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával készült.

Nyomda: PrintWorks Nyomda Kft. • Print: ISSN 1418-4273, Online: ISSN 2732-1681

Cinkota jótevője volt

180 éve született Batthyány Ilona

••• Széman Richárd

I kerváron 180 éve, 1842. július 1-jén született *Beniczky Gáborné gróf Batthyány Ilona*, *gróf Batthyány Lajos* mártír miniszterelnök leánya. Az évforduló arra kötelez minket, hogy tisztazzuk Batthyány Ilonát, akinek megítélése évtizedekig vitatott volt.

Unitárius hitre térve elvált első férjétől a negyvenes éveikhez közelítő katolikus asszony, hogy hozzámenjen ahhoz, akit szeret, *Beniczky Gábor*hoz, Cinkota földbirtokosához. Három éven belül elvesztette gyermeküket, majd tizenöt év után *Beniczky Gábort* is.

Fotó: wikipedia

Gróf Batthyány Ilona 22 évesen...

Fotó: N. K. Kéziratár, Arcképgyűjtemény

...és időskori fényképe

tották a „demokratikus” iskolában, hogy lebombázták a világháborúban.

Ezen a helyen csak a grófnő férjének halála utáni bő három évtizedes tevékenységét veszem laza lajstromba. Cinkota életére nagy hatással volt az egyik döntése, amire *Tabódy Ida*, a Tanítónőképző későbbi igazgatója visszaemlékezésében kitért: „...özv. *Beniczky Gáborné*, született *Batthyány Ilona* grófnő, özv. *Batthyány Lajosné Zichy Antónia* grófnő leánya arról értesítette az egyesületet, hogy elhalt férje, *Beniczky Gábor* végakaratának értelmében, öröklési szerződést kíván kötni az egyesülettel, a Cinkota belterületén fekvő ősi *Beniczky-kúria* és park, s a belső-ségen lévő egyéb tulajdonára vonatkozólag. (...) az egyesület egyik nagy alapítójának, édesanyjának emléke ösztönözte arra is, hogy a végrendeletben említett jótekonny célt a Magyar Gazdasszonyok Országos Egyesülete javára biztosítsa.

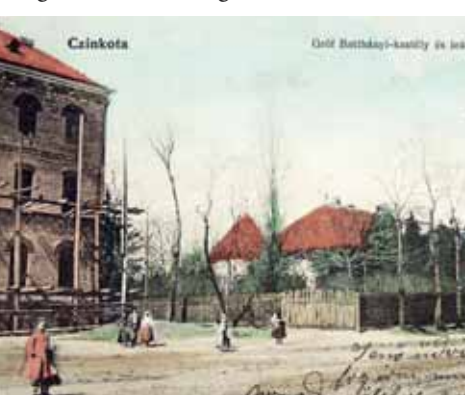
Ezért szólította fel az egyesületet az örökletesi szerződés megkötésére, azzal a feltétellel, hogy az árva-házát Cinkotára telepíti ki, s a park tőszomszédságában építi fel. Az ajánlatot az egyesület elfogadta, s a budai építkezés tervét elejtette. Az öröklési szerződés 1901. március hó 24-én létrejött. Az egyesület eladta a

Damjanich utcai ingatlant, Cinkotán a park tőszomszédságában telket vett, s felépítette a kétemeletes, nagy modern épületet, félmillió költséggel, 150 bentlakó növendék elhelyezésére.”

Reá jellemző egyéni jótékonysága – az akkor még Cinkotához tartozó – a mátyásföldi katolikus templom telkének adományozása volt. Jellemzően a telket nem az egyházra hagyta, hanem a Mátyásföldi Nyaralótulajdonosok Egyesületére, de katolikus templom-építés céljára. 1904-től, amire a *Beniczky* birtok adósságait sikerült rendeznie, kezdődött az a korszak, amikor a község életét meghatározó kulturális, jótékonysági események fővédnöke, mentora, adományozója lett.

1906-ban saját cinkotai telkére építette fel, saját költségén a 48-as kör épületét, ami később az Ipartestület épülete lett, majd 1947 után a Cinkota mozi a Rádió utcában.

Sportesemények mentorálásában is részt vett, 1908-tól a *Caprera* Ifjúsági Kör (három szakosztállyal: úszó, atlétikai és labdarúgó) fővédnöke. Alapító tagja volt az országos és helyi *Tulipánkert Szövetség*nek. A szövetség többek között a ke-

Fotók: Kertvárosi Helytörténelmi és Emlékezet Központ

Korabeli képeslapon a kastély és a leánynevelő intézet

reskedőket, iparosokat ösztöklélte magyar áruk kereskedelmére, felhasználására, valamint árva, szegény gyerme-

kek támogatására rendeztek jótékonysági bálókat. Ezekon a jótékonysági bálókon időnként műkedvelőként szerepelt is.

Képviselőként javasolta, hogy Cinkotának legyen adóügyi jegyzője. Elfogadták! Kezdeményezte a cinkotai önálló csendőrs felállítását. Amíg felépült, addig a kastélyában három szobát bocsátott a csendőrök számára.

Itt és most csak ennyit tudtam felsorolni számtalan pozitív tette közül. A Kertvárosi Helytörténelmi Füzetek 38. kötetében (*Lantos Antal*-Széman Richárd: *Kisasszonyok, nagyasasszonyok*) bővebben olvashatnak róla az érdeklődők.

Batthyány-kúria 1937-ben

Szeretteinek elvesztése után három évtizedig rendezte öröklött és saját birtokait, támogatta, segítette Cinkotát, ahol férjétől örökölt kastélyában töltötte magányos napjai egy részét. A szóbeszéd és az örökösök marakodása a várható vagyonton ráadásul még jobban megkeserítették kései életét. Saját rokonai próbálták örültté nyilvánítani, csak azért, mert végrendeletében több volt a jótékonyság az alkalmazottai felé, mint ragaszkodás a családi kötelékhez. Halálakor, 1929 után a kastély – férje akarata szerint is – jótékonny célra, a település tanítónőképzőjére maradt.

Eljött a kor, amikor a grófi származás – a mártír miniszterelnök apa ellenére – önmagában elegendő volt emléke eltörléséhez. Kastélyát szó szerint szét-hordták. Két évtized múlva is azt taní-

Fotó: wikipedia

Batthyány Ilona grófnő emléktáblája a cinkotai Szerb Antal Gimnázium falán

Józsefváros filmpalotája

A Corvin mozi egy évszázada

••• Róbert Péter

Legszébb és legnagyobb filmszínháza a VIII. kerületnek, de az egész fővárosnak is a Corvin. Megérdemli a néha használt „filmpalota” elnevezést. Száz éve, 1922 novemberében nyílt meg az akkori Budapest legszebb és legnagyobb „mozgóképszínháza”, 1200 férőhellyel és a némafilmeket kísérő 32 fős zenekarral. A Gschwind-féle szeszgyár egykori telkén épült, 1853 és 1911 között Magyarország legnagyobb likőr-

nyitógála. A Star filmgyár, majd 1929-től a német UFA volt a fő tulajdonosa. 30-as években már 63 alkalmazott dolgozott a hangosfilmre átállt moziban. 1942-től a szintén német Tobis cég bérlti, miután Verő Sándor főrésztulajdonost a zsidótörvénnyel el-távolították.

A Corvin mozinak szerencséje volt: kevés sérüléssel átvészelte Budapest ostromát, már 1945 májusában vetítettek szovjet híradókat, de csak 1947-ben nyithatott hivatalosan. Miért kellett két évet vár-

ni? A második világháborút követően a Corvin mozit a Szociáldemokrata Párt kapta meg. Azonban nem sokáig irányíthatták a Corvin filmszínházat, mivel a Szovjet Vagyonkezelő Hivatal, illetve a Szovjetexportfilm már 1945 elejétől magának követelte. Hosszas huzavona után

zija lett. Itt mutatták be az újjáépítés utáni 1957. szeptemberi megnyitáskor nagy sikerrel a Háború és béke című nagyszabású amerikai filmalkotást is! Utána kezdtek kinemaszkóp berendezéssel szélesvásznú filmeket

Fotó: Fortepan/SOTE Levéltár

Szovjet filmszemlére igyekvők 1967-ben

vetíteni, az első a Fekete szem éjszakája volt. 1967-ben itt vetítettek Magyarországon először TODD-AO rendszerrel nagyobb vászonra, sztereo-

hanghatással 70 mm-es filmeket. 1996-ban nyerte el mai arcát: hat terem várja a nézőket a „leg”-ek mozijában. Ez nemcsak a termék számára vonatkozik, a Corvin a legnagyobb alapterületű magyar mozi, itt van – a Korda-teremben – a legnagyobb, 140 négyzetméteres mozivászon s itt a legnagyobb távolság a sorok között, tehát a legkényelmesebb is. Rajk László és Törek Dezső tervei alapján ma 1500 néző ülhet a Corvin olasz fetelej-

Fotó: Fortepan/Nagy Gyula

gyára működött itt, lebontása után egy ideig sportpályák voltak a helyén. 1918-ban 5600 fős színházat gondoltak ide, Kolosszeum néven,

később változott az elképzelés „mozipalotára”. Oromzatán Róna József szobrász reliefjei ábrázolták Corvin Mátyás uralkodásának jeleneteit, indokolva a mozi elnevezését. Eredetileg Vágó László építész pályázta meg, de tervét, amely 1500 személyt ültetett volna a vászon elé a körütra néző épületben túl költségesnek tartották és Bauer Emil szerényebb munkáját fogadták el. Ők a környék beépítése miatt pereskedtek is!

Kosztolányi Dezsőnek a megnyitóra írt versét Ödry Árpád szavalta el:

„A klinikák és temetők között
Babonás és csoda
Tündéri palota,
Mely sorsokat remekbe mintáz.
Az álmainknak várfoka: a színház”

Ott volt József főherceg és több kormánytag, vitézeket avattak – erről film is készült, ennek ellenére nem magyar, hanem két amerikai film vetítésével zárult a

A filmszínház bejárata 1956 decemberében

végül is 1947. július 1-jén meg is kapták. Ezután szinte csak szovjet filmek kerültek bemutatásra, melynek következtében jelentősen csökkent a mozilátogatók száma. 1955 májusában a Corvin Filmszínházat a szovjetek visszaadták, fővárosi tulajdonba került. A Corvin-köznek az 1956-os forradalomban játszott szerepére ma emléktáblák és a Pesti srác Gyórfy Lajos alkotta szobra figyelmezteti az arra járókat. A romossá vált mozi újjáépítése után Budapest legkorszerűbb, kinemaszkóp rendszerű mo-

Fotó: BHT/corvinmozi.hu

A „leg”-ek mozija hat terméből kettő jelzőtáblája

ben, tehát elérték a Vágó László által tervezett férőhelyet.

Aki átlépi a Corvin bejáratát már az előadás megkezdése előtt kellemesen érezheti magát. Van itt videotéka, kávézó, meg lehet vásárolni a várt pattogatott kukoricaadagot is.

„Táblás ház” Újpesten

Jeles elődek örök emlékezetéül

•••• Rojkó Annamária

Újpest ikonikus épületén, az 1900-ban épült városháza homlokzatán elhelyezett különböző emléktáblák együttese – akár egy krónika lapjai – az érdeklődők számára felidézni a település történetét.

Képzletbeli sétánkat kezdjük gróf Károlyi István (1797–1881) táblájánál, amelynek (újra) avatására idén augusztusban került sor. Károlyi István főti birtokából hasított ki Új-Megyert, amelynek 1840-ben keltezett alapítólevelében lehetővé tette, hogy a földből, származásra való tekintet nélkül bárki telket bérelhessen. Tóth Béla szobrászművész bronz domborműve korábban a Templom utca és Károlyi utca sarkán álló házon hirdette a polgári és gazdasági reformok hívének érdemeit; a tábla a gróf életútjának kiemelt jelentősége miatt került át 2022-ben a városházára.

Fotó: BHT

A városalapító

Következő állomásunk a Mildenerger Mártonnak (1786–1844), Új-Megyér első telepésének emléket állító dombormű. A 12 000 négyszögöl szőlőt bérlő gazda sörházat épített a mai Váci út és az Árpád út kereszteződésénél, ez volt a település első épülete. Mildenerger nemcsak ebben volt első, hegybíróként, községi pénztárosként is feljegyezték a nevét, valamint tagja volt a községi tanácsnak. Mivel portré nem maradt fenn róla, Tóth Béla szobrászművész 2007-ben alakját háttal, szőlészeti relikviák körében ábrázolta.

Fotó: BHT

Első törvénybíró

Személyét felekezeti hovatartozás nélkül annyira tisztelték, hogy az 1840-ben hivatalosan is Újpest község első törvénybírájává választották. A portréját ábrázoló emléktáblát Schrammel Imre Kossuth-díjas keramikus, ipaművész készítette 2009-ben.

A településkronika szerint haladva, az 1848/1849-es szabadságharc helyi eseményeiről – köztük Görgei tábornok Újpesten keresztül Vác felé vonuló seregéről – a Városháza bejárati boltíve alatt, 1932-ben felavatott márványtábla tudósít.

Képzletbeli körsétánkon az újpesti „aranykor” két kiemelkedő polgármesterének emléktáblái következnek. Dr. Ugró Gyula

(1865–1949) ifjú korában többek között az Újpesti Közművelődési Kör és az Újpesti Torna Egylet egyik alapítója volt. Később a nagyközség utolsó bírájaként, majd a város első polgármestereként felügyelte az ország negyedik legnagyobb iparvárosának fejlődését. A településről 1932-ben kiadott monográfiája alapmű. Portréját 2001-

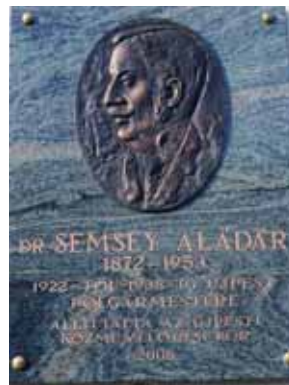
Fotó: N.L.H.G.Y.

Első polgármester

ben Tóth Dávid szobrászművész öntötte bronzba.

Dr. Semsey Aladárt (1872–1950) 1919 őszén Újpest törvényhatósági biztosává nevezték ki, majd polgármesterré választották. 1929-ben Újpest megyei jogú várossá vált, nevéhez parklétesítési és lakásépítési program fűződik. 1938-ig tartó hivatali ideje alatt számos oktatási, egészségügyi és szociális intézmény épült. Domborművel díszített emléktábláját 2008-ban Mihály Gábor Kossuth-díjas szobrászművész készítette.

A várostörténethez kapcsolódó táblák sorában kivélt jelent a Bajcsy-Zsilinszky Endre (1886–1944) emlékét őrző tábla, ame-

Fotó: N.L.H.G.Y.

1919–1938 között városvezető, majd polgármester

lyet 1946-ban avattak fel a polgármesteri hivatal homlokzatán. A fegyveres ellenállási mozgalom vezetője nem kötődött Újpesthez, 1946 és 1990 között azonban nevét viselte az István út – amelynek központi épülete a Városháza –, emiatt került az épületre a Tar István Munkácsy-díjas szobrászművész által készített alkotás.

A polgármesteri hivatal hátsó homlokzata a Trombita térre néz. Az épületnek ezen az oldalán, a népgyűlések helyszínén is elhelyeztek két táblát. Az elsőt szinte a rendszerváltás pillanatában datálták, felirata kordokumentum: „Ezen a helyen kiáltották ki 1956. október 24-én az Újpesti Forradalmi Bizottság megalakulását. A népfelkelés és az azt követő megtorlások minden újpesti áldozatának emlékére állították közadakozásból, 1989. okt. 23. Újpest polgárai”. A fél

évvel később, 1990. március 15-én fölvatott másik táblán a forradalmi bizottság kivégzett és mártírhalt hősiei (Kósa Pál, Gábor László, Csehi Károly, Koszterna Gyula, Gémes József, Rajki Márton és Somlyói Nagy Sándor) szerepelnek.

A városházán elhelyezett táblák Ad perpetuum rei memoriam (A dolgok örök emlékezetéül) az újpestiek számára meghatározó személyekről és eseményekről tudósítanak.

Fotó: N.L.H.G.Y.

Az 1956-os Újpesti Forradalmi Bizottság kivégzett mártirjai

A Goldmann adomány

Rákosszentmihály lakosainak megörökítője

•••• széman

Egy rákosszentmihályi Károlyi fényképészdinasztia leszármazottainak, Károlyi (Klein) Aladár unokáinak, Károlyi Ferenc gyermekeinek köszönhetően a Kertvárosi Helytörténeti Gyűjtemény egyik ékessége lett a szép kort megért, sokat látott ereklye. Ez a tárgyként is szép, harmonika kihuzatos, fa műtermi kamera, ahogy mi hívjuk, a Goldmann. A gyűjteményben most műterem-sarkot tervezünk köré, megemlékezve a fényképezés hőskoráról.

Kameránk a két fenti fényképész szolgálatában állt a tízes évektől kezdve rákosszentmihályi műtermükben. A nyolcvanas években ment nyugdíjba, azóta mi éljük át az emlékeit, számtalan helytörténeti füzetünket illusztráltuk az általa rögzített portréval, csoportképpel.

A műtermi Goldmann kamera fából

Nem lehetünk biztosak benne, de nagyon valószínű – az R. A. Goldmann Fabrik kameragyár Bécsben már a 19. század második felében gyártotta ezt a típust –, hogy Károlyi Aladár szegedi, 1906-ban alapított műtermében is ezzel a kamerával fényképezett. Négy év után műtermét és kameráját Nagykőrösre költöztette. A Nagykőrös-ről fennmaradt fotók díszes, cégjelzéses hátoldalán, az úgynevezett verzókon, már a Károlyi Aladár név szerepel. Egy-másfél év után újra költözött a műterem, és ekkor már végleges helyére, Rákosszentmihály-

ra, a József utcába. Az épület sajnos már nem áll, helyét emléktábla jelöli.

Műterme Rákosszentmihályon a leghosszabb ideig működő fényképészlet volt, ahova a település apraja-nagyja eljárt, hogy megörökíttesse magát. Fennmaradt fotográfiáiról a szentmihályi és környéki helyi múlt tekint le ránk.

Ez a kamera, a nagy formátumú gép, nagy formátumú üvegnegatívra, később celluloidra dolgozott. Ez biztosította a helyes beállítás mellett a tüéles pontosságot. Minden más a fényképészek emberéretésén múltott.

A két Károlyi jól ismerte a hozzá betérő embereket. Rákosszentmihály kis település, volt, akivel egy boltba jártak, vagy együtt nézték a műkedvelő előadásokat a kaszinóban, biztosan egy asztalnál ültek a falu előjáróival az Englebrect vendéglőben – az 1920-as években ennek kerthelyiségében készített családi hangulatú csoportképet Károlyi Aladár.

Károlyi Aladár és családja Károlyi Aladár felvételén

öccsüket Auschwitzba deportálták. Egyikük sem jött haza. Fia, Károlyi Ferenc munkaszolgálatos volt ebben az időben, ezért kerülhetett el a koncentrációs tábor.

A háború befejeztével a munkaszolgálatból orosz hadifogságba került, 1947-ben jött haza. Ebben az évben kezdett újra dolgozni néhai édesapja műtermében. Károlyi

Ferenc 1949-ben a szerencsés kevesek között volt, akinek műtermét nem államosították. Fényképész kisiparosként 1959. április 16-án kapta meg a Fővárosi Tanács IV. ipari osztályától az Ipar Kiváló Mestere kitüntető oklevelét.

Feleségéről készített két korai képén látszik, hogy ismerte a korabeli irányzatokat, egyszerű, semleges, geometrikus háttér előtt fotózta a szeretett asszonyt. Mindkét kép gyönyörű korrajz, igazi fotográfia, divatról, viseletről, emberi érzésekről mesél. A többi megmaradt képe is a kor megrendelőinek megfelelő,

magas színvonalú műtermi portré.

Ezekkel a „Goldmann” figyelte majd az egész huszadik század Rákosszentmihályát. Átélt mindent, ami ezt a zaklatott századot jellemezte. Megérdemli most a pihenést és a kitértetett figyelmet, amivel körülvevesszük a gyűjteményben. Azt mondják, a tárgyaknak is van lelke. Ez is egy olyan tárgy, amelynek szintén lelke lehet, mivel közel száz esztendő rákosszentmihályi arcait örökítette meg.

Károlyi Ferenc felvétele feleségéről

Fotók: Kertvárosi Helytörténeti és Emlékezet Központ

Kocsigyárból református templom

Műemlék a józsefvárosi Salétrom utcában

•••• Millisits Máté

Több szempontból érdemel figyelmet Józsefváros sok műemléke közül egy, a Salétrom utca 5. szám alatti. Ez egyszerre ipari és szakrális öröksége Budapestnek. Az épületben közel hetven éven át a Kölber kocsigyár működött, majd 1927-től református templommá átalakítva szolgálja a VIII. kerület belső részének kálvini hitelveket

Fotó: Smitdt Múzeum, Szombathegy

követő protestánsait. A Kölber család hintókat készítő üzeme 1784-től a Belvárosban, majd a 19. szá-

1913-ból a Kölber cég Opel alapokra épített röntgenautója

Fotó: a szerző felvétele

zadban az Erzsébetvárosban, legvégül a Józsefvárosban működött.

Napjainkban a műemlék templom bejárata

A kocsigyár 19. század közepi tulajdonosa, *Kölber Fülöp* az 1850-es évek végén – amikor a Salétrom és

József utcai üzemet létrehozták – külföldi kocsigyárakat látogatott végig, és az ott látott tapasztalatait a műhely kialakításánál felhasználta. Levéltári adatokból ismert, hogy az 1870-es években átlagosan 50 férfimunkást foglalkoztatott. Felszerelését korszerűsítve 1882-ben gőzgépet, és több új szerszámgépet szereltek fel.

A Kölber család vállalkozása a 19. század második felében és a 20. század elején virágzott, nemcsak itthon, hanem külföldön is kedveltek voltak a vagyosabb társadalmi réteg számára készített termékei. Az 1920-as évek gazdasági nehézségei következtében kialakult új helyzetben a Kölber kocsigyár jelentős veszteséget halmozott fel, és 1926-ban felszámolásra ítélték. Legfontosabb épületét, a Salétrom utca 5. szám alatti nem bontották le, hanem 1927-ben református templommá alakították.

Józsefváros reformátusai a 19. században a Kálvin téri templomban vettek részt istentiszteleteken. A 20. század elején *Szabó Aladár*, mint teológiai tanár kezdte el az önálló református gyülekezet szervezését. Az első istentiszteletet 1905. október 8-án a Tavaszmező utcai gimnázium dísztermében tartották. Hosszú ideig ebben az iskolában, majd a Horváth Mihály téri iskola dísztermében, valamint a VIII. kerületi előjáróság tanácstermében, illetve a Bethánia Egylet Gyulai Pál utcai nagytermében, legvégül a Horváth Mihály téri pedagógiai szeminárium nagytermében találkoztak a hívek a prédikáció meghallgatására. Már az első világháború előtt jelentős pénzüsszeg gyűlt össze templomépítésre, többek között *Laky Adolf* ékszerész adományából, amely azonban a világháború utáni infláció következtében elértéktelenedett. Az 1920-as években ismételten gyűjtést indítottak, előbb a fővárosban, majd országos szinten.

A templom helyszínéül 1926 júniusában a Kölber Rt. Salétrom utca 5. szám alatti – épp eladásra váró – kocsigyárának épülettömbjét választották. A reformátusok 1927 januárjában megbízták *Almási Balogh Lóránt* építésszel a tervek elkészítésével. Épületét, melynek az építető parochiális tanács határozata alapján a Magyar

Fotó: magyarjarmu.hu

A Kölber kocsigyár reklámja az 1920-as évekből

Reménység Temploma nevet adták, 1927. december 4-én *Ravasz László* püspök szentelte fel. A templomot és lelkészlakást, a gyüle-

kezeti termeket kis belső udvarral magába foglaló épületegyüttes külső kialakítása „provinciális” neobarokk stílusban fogant. Gazdag építészeti elemek csupán a templom Salétrom utcai homlokzatát díszítik. Az épületnek nincs tornya, csupán a homlokzat párkányzatán találunk enyhe csúcsívben végződő lezárást.

A 420 ülőhelyes templomtér különlegessége, hogy bal oldali hosszfa szabály-

Fotó: D.R.E. Rédey Levéltár

1927-ben a Magyar Reménység Templomát Ravasz László püspök szenteli fel

talán vonalú, előbb tágul, majd szűkül. A szabálytalanság oka, hogy a régi kocsigyár falait nagymértékben felhasználták az átépítés-

nél. Az épület műemlékké nyilvánításához szükséges dokumentációt 2007-ben készítette el a mostani ismertető írója. Ennek alapján az Oktatási és Kulturális Minisztérium 2009-ben országosan védendő műemlékké nyilvánította a Budapest-Józsefvárosi Református Egyházköziség templomát.

Királyi járásbíróság létrehozása

Fontos tényezője volt a polgárosodásnak

•••• Kőrös András

Rohamos fejlődésen ment keresztül Újpest nagyközség a 19. század második felében. Kedvező fekvése, a fővároshoz való közelsége miatt egy-

Fotó: Neogrady László Helytörténeti Gyűjtemény

más után létesültek itt az ipari üzemek, gyárak, ugrásszerűen nőtt a lakosok száma. Mindez megteremtette az igényt egy önálló igazságszolgáltatási fórum létrehozására is.

A kiegyezés után a közigazgatás és az igazságszolgáltatás szétválását követően, hazánkban sorra alakultak meg helyi „elsőfolyamodású” bíróságként a járásbíróságok, amelyek a lakosságot közvetlenül érintő, kisebb-nagyobb peres és nemperes ügyekben jártak el. Rangot jelentett az, hogy egy településen járásbíróság van, fontos tényezője volt a polgárosodásnak, és a községek számára a várossá alakulásnak.

Újpesten az 1880-as évektől napirenden volt a rendezett tanácsú várossá alakulás igénye. Jogvitás ügyekben az újpesti lakosoknak kezdetben a Pest-Lipótvárosi Királyi Járásbírósághoz, majd 1880-tól a Váci Királyi Járásbírósághoz kellett fordulniuk, ami számukra – az akkori viszonyoknak megfelelően – sok utazással, idővesztéssel járt. A nagyközség elöljáróságának kitartható kezdeményezésére az igazságügyi kor-

mányzat 1899-ben elrendelte „Újpest székhellyel királyi járásbíróság szervezését, amelyhez Fóth és Rákospalota községek is tartoznak”. Feltételként szabta, hogy a nagyközség 10 éven keresztül ingyenes hivatali helyiségeket biztosít a bíróságnak. Az újpesti elöljáróság ennek egyenértékű tettele, hogy az akkor felépült városháza épületében alakított ki hivatali szobákat és a pincében egy fogdát a bíróság részére. A járásbíróság első elnöke dr. Cserba Ferenc táblabíró lett.

Növekvő ügyforgalma, valamint 1907-ben Újpest várossá alakulása miatt az igazságügy-miniszter önálló bírósági épület emelését rendelte el. A városi tanács az építkezésre a Tavasz utca és Erzsébet utca sarkán lévő telket jelölte ki, ahol Jablonszky Ferenc műépítész tervei szerint 1908-ban megkezdődött az építkezés, és 1909 második felében át is adták a törvényházat.

A kortársak a létesítmény funkciójának megfelelő, méltóságot sugárzó megjelenését, a szecessziós jegyeket mutató architektúrát, az igényes megvalósítást és a korszerű belső megoldásokat dicsérték. Mind az építési munkálatokban, mind a belső kialakításban döntően újpesti iparosok, mesterekből vettek részt (az egyedüleg legyártott tölgyfa bútort a pl. egy helyi asztalosipari

üzem szolgáltatta). Az egyemeletes épületben 26 tárgyalótermet és irodahelyiséget alakítottak ki, a hozzá csatlakozó földszintes részben helyezkedett el a fogda és fogházori lakás. A bírakon és az alkalmazottakon kívül a királyi ügyészség és a végrehajtók irodái is itt kaptak helyet. A második világháború előtt a főépület bővítésére és átépítésére is sor került.

Újpesten 1950. január 1-től a fővároshoz csatolták. Ettől kezdve mindmáig az intézmény Budapesti IV. és XV. kerületi Bíróság néven működik. 2008-ban az eredeti épület teljes felújítá-

son esett át: az emeletes épület-rész tatarozása és belső átalakítása mellett a volt fogdaépület elbontásával két újabb szárnyat alakítottak ki: a régi egyemeletes épületben a tárgyalótermek és a kezelőirodák, a modern stílusú, de a régihez harmonikusan illeszkedő új részben az elnöki szoba és iroda, a bírói dolgozók és a munkatársak helyiségei találhatóak.

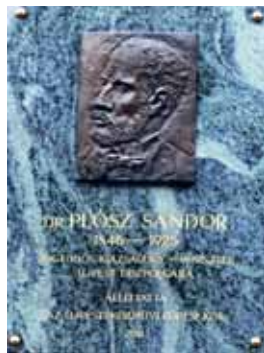
A bírósági „háztömb” tehát lényegében ma is az eredeti helyén áll, környezete azonban jelentősen megváltozott: ma már nem az egykori, kis földszintes házak, akácfas utcák, hanem az 1970-es évektől

Fotó: Vasárnapi Ujság, 1899. 10. sz.

Dr. Plósz Sándor
– ügyvéd, bíró,
egyetemi tanár,
miniszter

Az Újpesti Járásbíróság épülete 1925-ben

Dr. Plósz Sándor emléktáblája az újpesti bíróság falán

Fotók: a szerző felvételei

Budapest IV. és XV. kerületi Bíróság 2011-ben

kezdődően épített, föléje magasodó panel-lakótelep veszi körül. Újpest polgárai azonban a mai napig méltán lehetnek büszkéek arra, hogy Pest-Pilis-

Solt-Kiskun vármegyében az elsők között, a várossá alakulás előtt kaptak önálló igazságszolgáltatási fórumot. Erre emlékezve állítottatott 2011-ben az Újpesti Közművelődési Kör domborműves emléktáblát (Mihály Gábor szobrászművész alkotása) az épület keleti oldalán dr. Plósz Sándor jogtudósak, a bíróság létrehozását elrendelő igazságügy-miniszternek, akit egyébként ezen érdeméért 1901-ben az újpesti elődök díszpolgári címmel tüntettek ki.

Szálloda a Rákóczi úton

Előkelő olvasóterme, társalgói és függőkertje volt

•••• Vízylászló

Napjainkban emlékeztünk meg a főváros száz évvel ezelőtt létesített épületeiről. Ezek között találjuk Komor Marcell (1868–1944) és Jakab Dezső (1864–1932) építészpáros – a magyar szecesszió legjobbjai – józsefvárosi alkotását, a Rákóczi út 43. szám alatti Palace Szállót. Az alkotópáros életművét Várallyay Réka 2006-ban kiadott Komor Marcell Jakab Dezső című kötetében dolgozta fel, mely forrásként most is segített.

A többemeletes hotel 1910–1911-ben épült a Palace részvénytársaság számára – a századforduló jellegzetes szecessziós és magyaros stílusában fogant. Az Ország-Világ 1911-ben Hotel Palace című írásában számolt be megnyitásáról: „Ez az új szálloda igazán diadalmos büszkeséggel emelkedik ki a Rákóczi út házsora-

iból, mert építészeti szempontokból is igazán gyönyörű új palota; mint modern szálloda pedig a lehető legtökéletesebb. Komfort, berendezés, elegancia tekintetében ez a mi új szállodánk nemcsak, hogy vetekedhetik a külföld

legelőkelőbb hoteljeivel, de nem egy dologban felül is múlja azokat... Az első emeleten az előkelő olvasóterem, társalgók és függőkert, mely maga is érdekes specialitás...”

Jakab Dezső

Komor Marcell

Fotók: wikipedia

A korabeli szigorú építési szabályokhoz igazodó épület, néhány éven belül a vidékről Pestre feljövők kedvelt szállóhelyévé vált. Budapestünk századfordulós szálló-építkezései között a Gellért Szálló mellett igen reprezentatív alkotásként ismert.

Alig telt el két évtized a szállót átépítették, Jánszky és Szivessy építészek tervei szer-

int. A földszinti belső terek átalakítása Forgó Gábor nevéhez fűződött. Valószínűleg ekkor fedték le Zsolnay-mázás csempe díszítésű portált műkö burkolattal.

Majdnem a rendszerváltoztatás egyik áldozata lett a huszadik század végén az elhagyott, üresen álló szálloda. Az új befektetőknek a viszonylag kisméretű épületet felújítani nem volt „gazdaságos”. Műemléki védettsége és a jól felismert gazdaságossági feltétel megteremtése által menekült meg a Palace Szálló. Mindez oly módon,

hogy a szomszédos két telken újabb szállodaszárny létesült és garázs. A 2002-ben megkezdődött felújítás előkészítésében Bór Ferenc művészettörténész épülettörténeti tanulmánya döntő szerepet kapott. A műemléki előírásokat maradéktalanul érvényesíteni lehetett.

Minden újabb igény az új részekben valósulhatott meg. Matyjasovszky Zsolnay Tamás által bemutatott eredeti gyártási rajzait figyelembe véve megújították a Zsolnay portált, de nem a Zsolnay-gyár készítette az újat. Mégis elmondhatjuk a Zsolnay-portál eredeti jellegében méltó dísz a Rákóczi útnak és méltó az Ybl-díjas tervezőhöz, Szendrő Péter építészhez. A Palace szálló megújult, mint a századfordulós magyar építészet reprezentáns alkotása.

Fotó: Fortepan

Palace szálloda 1930-ban

Fotó: Zempléni Múzeum

A földszinti portálsort Zsolnay kerámia burkolta. Három felső emeletén magyaros népművészeti hatású stukkó-díszítés készült, amely a belsőben is megjelent, mindez Rákos Manó szobrász műve volt. A homlokzat nyílásrendjét a váltakozó, félköríves és egyenes záródású ablakok, nyitott és zárt erkélyek ritmusa alkotja. Tetőemelete könnyű szerkezettel és palafedéssel készült. Reprezentatív közösségi belső terei gazdag díszítésűek voltak.

Rákóczi úti életkép 1910 körüli képeslapon

Fotó: a szerző felvétele

A Palace szálloda napjainkban

Helytörténeti Napok

Három helyszín, három arculat

•••• Grób-Gönczi Mónika

Kertvárosi Helytörténeti és Emlékezet Központunk sajátossága, hogy három helyszínen három eltérő arculattal rendelkezik. A polgári világot a Kertvárosi Helytörténeti Gyűjtemény mátyásföldi villája idézi meg, a Cinkotai Tájház több mint 100 éves parasztportája a népi életet mutatja be, az árpádföldi Tóth Ilonka Emlékház az 1956-os eseményekhez kapcsolódik.

Fotó: BHT

A három igen eltérő tematika miatt különös helyzetet kell áthidalni a látogatók elérése szempontjából. Vendégeink a helyszínek közül az érdeklődési körüknek megfelelőt választják, így a szinterek közötti átfedés igen alacsony. A megoldást a helyszínek kronologikus sorrendje sze-

Tóth Ilonka emlékszobája autentikus környezet volt

rinti összekapcsolásában láttuk meg. A *Helytörténeti Napok* nevet viselő múzeum-pedagógiai foglalkozás célja a kertvárosi identitás erősítése, a helyismeret bővítése volt.

Első napon a kerület kezdeti történetének bemutatása a cél, melyhez a Cinkotai Tájház a legmegfelelőbb színtér. A ház Cinkota ófalujában található, mely terület már az 1000-es években lakott volt. A kerület történetét ismeretterjesztő séta keretében ismertetjük. A tájházba lépve a népi életet mutatjuk be, ahol a tárlatvezetés során indirekt módon, a gót betűs névhímezésekre hívjuk fel a figyelmet, mely majd visszaköszön a cinkotai gót betűket bemutató foglalkozásokon, melyhez egy kis kézügyesség és nyomozói attitűd szükséges.

Második napon a mátyásföldi történelmi villanegyedben tett séta keretein belül megismerkedünk a nagypolgári világgal. A villába érkezve a jótékony-sági bálók, műkedvelő egyletek világába kalauzoljuk látogatóinkat, bevezetve a következő feladat témáját, a gondolat-terkép készítéséhez kiindulópontnak kijelölt *Nagy Rózsa-ünnepélyre* szóló 1913-as meghívót. A gondolatterképpel egy olyan jegyzet készül, ami segít elmélyíteni az elhangzott tudásanyagot.

Harmadik napon az 1956-os forradalomról és a forradalom után kivégzett *Tóth*

Fotó: Kertvárosi Helytörténeti és Emlékezet Központ

A Helytörténeti Napok résztvevői a Mátyásföldi Szent József Plébánia előtt

Ilonkáról lesz szó. A foglalkozásvezető előadást tart a forradalom és szabadságharc eseményei-

ről, majd a Tóth Ilonka életét összefoglaló *Szabadnak született* című kisjátékfilm készíti elő az orvostanhallgató életéről szóló tárlatvezetést. Autentikus környezet, valamint Tóth Ilonka eredeti, személyes tárgyai teszik átélhetőbbé az átadott ismeretanyagot. A csoport rövid sétát tesz azokra a környékbeli helyszínekre, melyek érintették az orvostanhallgató életét.

Foglalkozásaink 2023-tól már rendszeresen, egymásra épülően vagy külön-külön is igénybe vehetők lesznek felső tagozatosok, gimnáziumi tanulók, illetve magánszemélyek számára egyaránt.

Életrajzzal kiegészített utcanevek

Rövid életrajzzal ellátott utcanev táblákat helyez ki folyamatosan Újpest önkormányzata. Kezdeményezésük előzménye, hogy az Újpesti Városvédő Kör – az Újpesti Városvédő Egyesület elődje – 1994 áprilisától utcai életrajzi ismertető táblákat helyezett ki a jelentősebb személyekről elnevezett utcákban. Ezek sajnos az évtizedek során tönkrementek, elvesztek.

Az újpesti Neogrady László Helytörténeti Gyűjtemény vezetője, egyben az Újpesti Városvé-

Fotó: Újpesti Napló

Életrajzzal ellátott utcanev-táblák kihelyezés előtt

Azt eredmény magáért beszél! Szép és követhető példája ez egy városrész önkormányzata, a kerületi helytörténeti gyűjtemény és egy civil egyesület példamutató együttműködésének.

dó Egyesület elnöke, *Szöllősy Marianne* 2021 novemberében összeállította az életrajzzal el-

látandó utcanevek jegyzékét, majd *Bedő Kata* alpolgármesternek javasolta ezek felújítását. A kedvező fogadtatásra talált javaslat, majd az egyeztetések után az egyesület elnökeként 2022 áprilisában az alpolgármesternek 42, többségében újpesti személyiség életének rövid utcanev ismertetését küldte meg, melyek a helytörténeti gyűjtemény által megadott adatok felhasználásával készültek. Az augusztustól kihelyezett táblák *Takács József* újpesti címfestő mester munkáját dicsérik.

H.A.S. – őskortól a népvándorlásig

Népek konyhája három régészeti korban

••• Vukics Adrienn

Gasztronómiai kiállításunk – H.A.S., azaz *H*(alózni) *A*(lapvető) *S*(zükséglet) – ismertetésénél az őskori ember „asztalától” indulunk, akiről megtudhatjuk, hogy milyen sokat jelentett fejlődésében a nyers ételek mellett a tűzön sült ételek fogyasztása. Az újkőkor embere már földet művelt, állatot tenyésztett, kenyeret sült és foglalkozott a tej feldolgozásával is. Rézkori emberünknek szembe kellett néznie egy hűvösebb, csapadékosabb éghajlattal, és a szűk esztendőben megjelent a kagyló, mint ínségeledel. E korban élt a híressé vált Őtzi, akinek hírt kaphatunk utolsó vacsorájáról. A bronzkori emberre ismét jobb idők jártak, amit titokzatos lakomák étkészlete és egy előkerült számocatorta bizonyít. A vaskorban élők már fejlett kertkultúrával rendelkeztek, és az idejükben került be a tyúk is Közép-Európába.

A római köztársaság kor polgárainál főként növényi alapú, sokszor puritán étkezéssel találjuk szembe magunkat, amelyben ritkán jelent meg a hús. Megismerhetjük a mediterrán triászt: a gabonát, a szőlőt és az olívát. Láthatunk 2000 éves kenyérmaradványt, megtudhatjuk, hogy miért az olajfa „az első a fák közt”, és hogy miért itták a rómaiak vízzelve a bort, bár

akadtak kivételek. A különleges halszószeről kiderül, hogy ez az ötödik íz, és nem is olyan borzasztó, mint ahogyan azt elsőre gondolnánk. A Római Birodalom térképén különböző élelmiszerek származási helyét tanulmányozhatjuk, megtudhatjuk, hogy mi volt az a silphium és miért pusztult ki. *Lucullus* lakomái mellett szó esik a halfogyasztás divatba jöveteléről, és különleges halastavak létesítéséről.

A római császárok korába lépve egy lakoma részlete tárul elénk, középpontban

Fotók: Aquincumi Múzeum/Szilágyi Nóra

egy trójai disznóval. Ismereteket szerezhethetünk a római fő étkezés részleteiről, szabályairól, a helyes viselkedésről és a szellentés illemtanáról. Lesz szó a pávatollról, majd bepillantunk egyes császárok ebédlőjébe is. Megtudhatunk egy s mást *Apicius*ról, a híres ínyencről, és a „parazitákról”.

A fényűző lakomák mellett értesülünk arról, hogy a köznép asztalára milyen alkalmakkor jutott hús, és hogy milyen „popcorn” árultak a cirkuszi játékok alatt.

Leülünk a római katona barakkja elé, hogy belenézünk a baka-pakkba. Nem

Bronzkori titokzatos lakomák étkészlete

maradhat ki a sorból a római kori piac, kiskocsmá, McDonald's és a

Traianus császár korabeli szupermarket sem, *Diocletianus* császár ármaximalizáló rendeletéről nem is beszélve.

Az aquincumi piacon „átlépve” bepillantunk a Duna másik oldalán élő szarmaták életébe, akik részesei voltak a láthatatlan kereskedelemnek, húst füstöltek, vaját köpültek, és sört készítettek. Majd *Attila* hun király lakomáján szereplő ételekről, étkészletekről értesülhetünk, és hogy valójában miért is puhították a hunok nyereg alatt a húst. A germánoknál egy „érdekes” ivócsésze története tárul elénk, és szó

esik arról is, hogy miként került tojás a sírba. Az avarok kemencéjénél ér véget történetünk, ahol egy sütőharang alatt sült és párolódó étel készítését láthatjuk.

Július 28-án az Aquincumi Múzeumban megnyitott időszakos tárlat kurátora *Kisjuhász Viktória*, *Mészáros Boglárka* és *Vukics Adrienn*. A kiállítás 2023. december 31-ig látogatható.

Római császárkori lakoma részlet

Népvándorlás kori ezüst korsó, csészékkel

Jeles elődök emlékfái

A Kertvárosi Helytörténeti és Emlékezet Központ a XVI. kerület jeles elődeinek emlékét, a Sashalmi sétányon emléktáblák elhelyezésével és emlékfák ültetésével is őrzi. Június 30-án a 180 éve, 1842. július 1-jén született *gróf Batthyány Ilona*, Cinkota jövevénye, a település, valamint társadalmi és kulturális életének aktív résztvevője és támogatója emlékére ültetett emlékfát és annak emléktábláját *Kovács Péter* polgármester, *Ács Anikó* és *Szász József* alpolgármester leplezte le.

Beniczky Gáborné született *gróf Batthyány Ilona* emlékfájával csatlakozhatott azoknak sorához, akik jelentős mértékben hozzájárultak a XVI. kerület egyik elődtelepülése fejlődéséhez, és akinek emlékét az utódok ezzel is kegyelettel őrzik.

Fotó: izsefvaros.hu

Gróf Batthyány Ilona fája és emléktáblája leleplezése

Honismereti Akadémia

Konferencia az Árpádok örökségéről

Veszprémben, a Királynék Városában, július 3–8. között rendezte meg a Honismereti Szövetség és a Veszprém Megyei Honismereti Egyesület a XLIX. Országos Honismereti Akadémiát Aranybulla 800 – Az Árpádok évszázadai címmel. A konferencia fővédnökségét *Navracsics Tibor* kormánybiztos vállalta. Minden évben más témakörrel és más megyével közösen, de azonos felépítéssel szervezi ezt a konferenciáját a Honismereti Szövetség, melyen már több éve a Honismeret folyóirat támogatása céljából egy vasárnapi jótékonyági esttel is fogadják az érkezőket.

Konferenciájuk ünnepélyes megnyitóját hétfőn a veszprémi Megyei Ház dísztermében tartották. Itt adták át a Honismereti Szövetség kitüntetését is – a Budapesti Honismereti Társaság ajánlására 2022-ben a szövetség legmagasabb kitüntetésével, a Bél Mátyás Notitia Hungariae Emlékplakettal *dr. Róbert Péter*, Honismereti Munkáért Emlékplakettal *Beőthy Mária*, *Rojkó Annamária* és *Sándor Tibor* kapott elismerést munkájáért. Délután faültetéssel egybekötött helytörténeti sétán lehetett megismerni a vendéglátó város nevezetességeit. E konferencián a Budapesti Honismereti Társaság 25 fővel képviselte a fővárost.

Fotó: BHT

Az ünnepélyes megnyitó résztvevői a veszprémi Megyei Ház dísztermében

Az akadémia résztvevői a veszprémi Megyeháza dísztermében több mint húsz előadást hallhattak az Árpád kor és Veszprém vármegye területének történetéről – az előadások címe és előadói a Honismereti Szövetség honlapján olvashatók (<https://honismeret.hu/index.php/esemenyek/xlix-orszagos-honismereti-akademia-veszpremben>). Konferenciájuk harmadik napján három szekcióülést tartottak, melyeken az Árpádok épített örökségéről, a Veszprém-Balaton 2023 Európa Kulturális Fővárosa helytörténeti projektjeiről, valamint a 2018. évi országos (megyei) honismereti állapotképről és a honismereti munkára a COVID-19 járvány hatásáról tárgyaltak.

Nem csupán szakmai előadások voltak, de a már említett veszprémi városnézés, és az utolsó előtti napon választható egynapos szakmai tanulmányutak (Veszprém megye településeire) is színesítették az ötnapos konferenciát.

Olvasóink írták

Az Újpesti Helytörténeti Értesítő 2022. márciusi számának 9. oldalán a tanulmány az UTE-ről is szól, egy sorozat 4. része. Újpesti-Megyeri gyerekként ott tanultam, ott sportoltam. És persze édesapám, még az apai nagyapám is. A cikk neveket sorol, benne a két *Fogl* testvér nevével. Nagyapám velük focizott éveken át, majd jött apám, majd én, de én már kézilabda-röplabdában. Hagyományként persze apám engem is levitt a pálya szélére, de az ifiben akkor nem volt több felvétel. Így lett a kézilabda, de az aranyakért és a remek évekkért magam is hálás vagyok. Az újságot a polgármesteri hivatal portájánál vettük fel, mivel sajnos édesanyám idén több hónapnyi nehéz küzdelem után kibontotta a vitorlákat és itt hagyott minket. Édesanyám nevében elköszöntem a hivataltól, hiszen egész életén át ott dolgozott, szerették, és nyugdíjasként még tavaly is felvehettem a karácsonyi csomagot. A hivatal koszorút is

küldött... Én is ismerem minden zegét-zugát. Amikor az Árpád úton mentünk kocsival, az Attila utcai volt iskolám falán láttunk egy nagy táblát „Múzeum” felíráttal. A gyűjtemény vezetője – amikor pár éve még édesanyámmal néztünk be a helytörténeti és vettük meg a nagy helytörténeti összegzését Újpestnek (*Maklári Jenőné: Újpest hőskora...*) – azt mondta, hogy az új piac-kultúrotthon megépülte után, a tér egyik megmaradt régi házát kapják meg, hasonlóan, mint amit én csináltam nálunk a Herrich-Kiss villánál (napjainkban a XVIII. kerületi Tomory Lajos Múzeum székhelye – a szerk.). Ugyanakkor ma még láttam a helytörténetit a régi helyén, a Könyves mellett. Tehát a költözésből nem lett semmi? Egyébként ez a beton-kocka pont azon a helyen épült fel, ahol a mellette lévő nagy régi akácfánál lévő házban lakott néhány évig édesanyám. A fa még ma is él.

(K.G.)

Budapesti Históriaik

Budapesti Honismereti Társaságunk és Budapest Főváros Levéltára Budapesti Históriaik című előadóest-sorozatát – az aktuális, járványügyi és az energiaválság szabályai betartásával – minden hónap lehetőség szerint első szerdai napján, du. 5 órai kezdéssel Budapest Főváros Levéltára Gárdonyi Albert termében tartjuk (Budapest, XI-II. ker., Teve u. 3–5.). Ezek nyilvánosak, belépődíj nélküliek, minden érdeklődőt szeretettel várunk.

Október 5. Szerda

• *A magyar kabaré 90 éve*

Előadó: *Kalmár Tibor* rendező-író

• *A Művészetbarátok Egyesülete munkája*

Előadó: *Geröly Tibor* egyesületi elnök

November 2. Szerda

• *Kávéház-nagyváros-polgárosodás*

Előadó: *Zeke Gyula* író, történész

• *Fényírók Budafokon*

Előadó: *Bartos Mihály* okl. p. közigazda

December 7. Szerda

• *Buda, Pest, Óbuda - egységes fővárossá lett?*

Előadó: *Vörös Boldizsár* történész

• *A rákoskerti nemzetőr emlékmű létrehozásáról*

Előadó: *Szelepcsényi Sándor* egyesületi elnök

Emléktábla a stadion falán

Százéves Magyarország első stadionja

Napra pontosan 2022. szeptember 17-én a Szusza Ferenc Stadion falán avatta fel az Újpesti Torna Egylet (UTE) a száz éve, 1922. szeptember 17-én átadott Megyeri úti stadion emléktábláját.

A centenáriumi emléktábla avatásán az Újpestért díjas Szöllősy Marianne, az újpesti Neogrády László Helytörténeti Gyűjtemény vezetője ünnepi beszédében ismertette a magyar sporttörténet és Újpest történetének nélkülözhetetlen részét alkotó sportlétesítmény múltját. Az építés kezdeményezője és fő szorgalmazója Szücs János, az UTE 1919-ben megválasztott elnöke volt. Anyagi háttérét széles körű polgári adakozás teremtette meg – hangsúlyozta a gyűjteményvezető megemlékezésében: „A város adományozta a Vágóhid mellett telket, s az általa biztosított átmeneti kölcsönrel indult az építkezés. Az Országos

Testnevelési Tanács 1.000.000 koronával támogatta a munkálatokat. Újpesti vállalkozók közül a legnagyobb támogatók: Wolfner Bórgyár 1.000.000 korona, a Mauthner Bórgyár 500.000 korona, a Phöbus Villamos Vállalatok, Ehrenwald László faiparos, a Leiner Enyvygár és Schreiber Henrik ecetgyáros negyed millió körüli összegeket adtak – kisebb értékű részvényeket példájuk nyomán sok-sok polgár jegyzett. A hiányzó 3 millió koronás

tesztlen futballmeccsek, atlétikai versenyek, kerékpár- és motorverseny, valamint az egyetlen magyarországi bikaviadal helyszínévé vált.

Szerves része ez a stadion a magyar sportnak – hangsúlyozta Gyulay Zsolt, a Magyar Olimpiai Bizottság (MOB) elnöke. Első magyar olimpiai bajnokunk, Hajós Alfréd (az 1896-os első újkori olimpián, Athénban, gyorsúszásban – a szerk.) az UTE stadion tervével az 1924-es párizsi olimpián mérnöki kategóriában

ezüstérmert nyert, aranyérmert nem adtak ki. Kiemelte annak jelentőségét, hogy Újpest polgárai és az egész nemzet számára egyaránt jelentős volt a trianoni döntés után két évvel átadott modern sportlétesítmény megnyitása. Időtálló is volt! A korszerűsített stadion is a 2001-es átadása után az ország egyik legmodernebb pályája lett, amely 2003-ban vette fel az UTE legeredményesebb labdarúgója, Szusza Ferenc nevét.

A Megyeri úti stadion centenáriumi emléktábláját az UTE klubigazgatója, Óze István és a MOB elnöke, Gyulay Zsolt közösen leplezte le.

Fotó: BHT

A sportlétesítmény kezdeteit Szöllősy Marianne ismertette

A Pest megyei Tápiógyörgye községben 1933. december 26-án született. Magyar nyelv és irodalom szakos középiskolai tanári oklevelet szerzett 1956 júniusában a Szegedi Tudományegyetem BTK-n.

Tanári munkáját szülőfalujától hat kilométerre eső Újszilvás községben egy Klebelsberg-féle tanyai iskolában kezdte. Innen került Nagykátára általános iskolai igazgatóhelyettesi beosztásba, majd járási tanulmányi felügyelő lett. 1970-től szülőfalujában iskolaigazgató. 1975-től a Szentendrén felépült új intézmény, a Pest megyei Művelődési Központ és Könyvtár igazgatója. 1980-tól a Pest Megyei Múzeumok Igazgatósága megyei múzeumigazgatója, innen ment 1991-ben nyugdíjba. 2004-től 2012-ig nyugdíjasként a Kőbányai Helytörténeti Gyűjtemény ve-

In memoriam

Bihari József (1933–2022)

zetője. Értékes plakátgyűjteményét az Országos Széchenyi Könyvtárnak, katalógus gyűjteményét Újszászi Kálmán emlékezetére a Tiszáninnen Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményének adományozta.

Tápiógyörgye község helytörténetét hat kalendáriumban dolgozta fel, 2003-ban jelent meg legfontosabb monográfiája: „Európa útján a Tápió-vidék művelődéstörténeti emlékeivel” címmel. Szerkesztett Kós Károlyról, Sík Sándorról, Barcsay Jenőről, Ilosvai Varga Istvánról, Zilahy Lajosról, Matolcsy Mátyásról, Ka-

zinczy Ferencről egy-egy önálló kötetet. Tagja volt a Tudományos Ismeretterjesztő Társulatnak. Az Irodalomtörténeti Társaság Pest Megyei Tagozatának társelnöke, a Független Magyar Szalon képzőművészeti egyesület elnöki tisztségét is betöltötte. 2005-től haláláig a Budapesti Honismereti Társaság tagja, egyben 2005 és 2015 között elnökségi tagja volt. Többszörösen TIT aranykoszorús kitüntetett és Kiváló Népművelő. 1993-tól Tápiógyörgye község díszpolgára. 2011-ben Kőbánya Önkormányzata Kőbányaért Díj elismerésben részesítette. A Honismereti Szövetség 2009-ben emléklapjával, 2018-ban Honismereti Munkáért Emlékéremmel tüntette ki. Tartalmas életednek 89. évében hunytál el, emlékedet kegyelettel őrizzük.

Egykor iparváros volt

Szabadtéri tárlat a városháza előtt

•••• g.t.

Nyolc nagyméretű tablón mutatja be a Neogrady László Helytörténeti Gyűjtemény Újpest iparának történetét az újpesti városháza előtt augusztus 26-án megnyitott kiállításon. A gyűjtemény vezetője, Szöllősy Marianne és munkatársa, Krizsán Sándor által összeállított *Újpest Iparváros Anno* című kiállítás tablói egy feketére festett mobil vasszerkezeten helyezték el, melynek egyik eleme stilizáltan az újpesti víztoronyra emlékeztet. Első ízben a 2021. évi Újpesti Városnapokon mutatkozott be köztéren ez a vasszerkezet, amikor Újpest létrehozásától 2021-ig a várost alapító Károlyi-család jelentőségére hívták fel a figyelmet.

Ipartörténeti jellegű szabadtéri tárlatuk céljairól a gyűjtemény vezetője nyilatkozott: „Idén januárban *Aschner Lipót* születésének 150. évfordulóján merült fel az ötlet, hogy emléket állítsunk Újpest iparvárosnak az idei városnapokon. A nyolc (1,5 x 2 méteres) tablóból álló szabadtéri tárlat, csupán izelítőt ad a századfordulóra Magyarország negyedik iparvárosa sokrétű, szinte minden iparágat magában foglaló történetének.

Iparáganként válogatva, a teljesség igénye nélkül mutatja be városunk gyárait, üzemait, rövid történetükkel, egy-egy jellemző termékkel együtt. Egyes esetekben utalva arra, miként, hogyan él tovább napjainkban. Ezek a cégek manapság az újpestiek többsége számára csak családi történetekben, régi fotókon jelennek meg. Úgy gondoljuk, hogy Újpest egyik legforgalmasabb pontján sokan megállnak majd emlékezni, vagy új ismereteket

szerezni egy fejlődésében igen sajátos település történetéről.”

Mindnyájunk által ismert a Tungstam egykori világszínvonalú tevékenysége, amely elsősorban vezetőjének, Aschner Lipótnak volt köszönhető. 1945 utáni államosítása előtt a világ harmadik legnagyobb izzólámpa és rádiócső gyártója volt

Fotó: BHT

Ipartörténeti kiállítás tablói az újpesti városháza előtt

az amerikai General Electric és RCA társaságokat követve.

A tárlat tablói egyenlő nagyságú felületen vonultatják fel az újpesti elektromos ipar mellett a gépipar, vegyipar, faipar, bőripar textilipar, kisipar, ipari közszolgáltatások területén

Újpest ipartörténetét. Sajnos napjainkban Budapest többi kerületéhez hasonlóan Újpesten is a gyárak töredéke működik már csak. Sorsuk a tablókon követhető, a legtöbb gyárnál/üzemnél a rendszerváltás utáni megszűnésről olvashatunk. A piacgazdaságra való áttérés során az újpesti iparágak látványos leépülése okainak részletes feltárása azonban még a kutatók adóssága.

Óbudai Múzeum

Vezető: Viszket Zoltán, tel./fax: 250-1020, cím: 1033 Bp., Fő tér 1., nyitva: K-V: 10-18 óra.

Neogrady László Helytörténeti Gyűjtemény

Vezető: Szöllősy Marianne, tel.: 370-0652, cím: 1043 Bp., Berda J. u. 48., nyitva: K-P: 10-18, Sz: 10-14 óra.

Erzsébetvárosi Zsidó Történeti Tár

Helytörténeti munkatárs: Keleti Éva, tel.: 369-3688, cím: 1077 Bp., Csányi u. 5., nyitva: V-Cs: 14-18, P: 10-14 óra

Józsefvárosi Múzeum

Vezető: Tamás István e-mail: istvan.tamas@jkn.hu cím: 1085 Bp., József krt. 70. nyitva: felújítás alatt

Ferencvárosi Helytörténeti Gyűjtemény

Vezető: Gönczi Ambrus, tel.: 218-7420, cím: 1092 Bp., Ráday u. 18., bejárat az Erkel utcából, nyitva: K-P: 12-18, Sz: 10-14 óra.

Kőbányai Helytörténeti Gyűjtemény

Vezető: Verbai Lajos, cím: 1102 Bp., Füzér u. 32., nyitva: K-Sz: 10-14, Cs: 14-18, Sz: 9-13 óra. Kutatói nap – P: 9-13 óra

Albertfalvi Hely- és Iskolatörténeti Gyűjtemény

Vezető: Papp Gábor, tel.: 208-6635, 06-70-704-5938, cím: 1116 Bp., Pentele u. 8., nyitva: K, Cs, Sz: 14-18 óra.

Etele XI. kerületi Helytörténeti Gyűjtemény

Vezető: Farkas Zsolt, tel.: 204-6788; 06-70-682-2144,

cím: 1116 Bp., Gyékényes u. 45-47., nyitva: H-P: 10-19 óra.

Hegyvidéki Helytörténeti Gyűjtemény

Szakmai felelős: Földváry Gergely, tel.: 06-70-360-2447, cím: 1121 Bp., Zugligeti út 64., nyitva: Sze-V: 10-18 óra.

Angyalföldi Helytörténeti Gyűjtemény

Munkatárs: Dr. Simonné Hortobágyi Zsuzsanna, tel.: 06-30-453-3693, cím: 1131 Bp., József Attila tér 4., nyitva: K-Cs: 11-17, P: 9-16 óra.

Samodai József Zuglói Helytörténeti Műhely

Vezető: Majkó Zsuzsanna tel.: 06-70-522-3577, cím: 1144 Bp., Vezér u. 28/b. nyitva: előzetes egyeztetéssel e-mail: helytortenet@cserepekft.hu

XV. Kerületi Kulturális Örökség Háza és Helytörténeti Gyűjteménye

Vezető: Kiss Emőke Hajnalka, tel.: 419-8216, cím: 1158 Bp., Pestújhelyi út 81., nyitva: K-P: 10-16, Sz: 12-18, Cs, Sz: 10-14 óra

Kertvárosi Helytörténeti és Emlékezet Központ

(szakmai besorolás nélkül) Mb. vezető: Müller Ildikó, tel.: 604-8342, cím: 1165 Bp., Veres Péter u. 157., nyitva: H-Cs: 9-16, P: 9-14 óra.

Erdős Renée Ház Muzeális Gyűjtemény és Kiállítóterem

Vezető: Ádám Ferenc, tel.: 256-6062, 258-4693, fax: 256-9526,

cím: 1174 Bp., Báthory u. 31., nyitva: K-V: 14-18 óra.

Tomory Lajos Múzeum

Vezető: Heilau Zsuzsanna, tel.: 290-1585, 06-20-316-9885, cím: 1181 Bp., Margo Tivadar u. 116-118. nyitva: Cs-P: 10-18, Sz: 14-18 óra.

Kispesti Helytörténeti Gyűjtemény

Vezető: Sikló Zsuzsa, tel.: 281-1619, cím: 1191 Bp., Csokonai u. 9., nyitva: K-P: 14-18 óra, páros heteken Sz: 10-14 óra.

Pesterzsébeti Múzeum

Vezető: D. Udvary Ildikó, tel.: 283-1779, cím: 1203 Bp., Baross u. 53., nyitva: K-Sz: 10-18 óra.

Csepeli Helytörténeti Gyűjtemény

Vezető: Molnár Krisztián, tel.: 278-2747, cím: 1213 Bp., Szent István út 230. nyitva: Sz: 8-14.30, P: 14-18, Sz: 9-13 óra.

Nagytétényi Helytörténeti Kiállítóterem

(szakmai besorolás nélkül) Vezető: Wahl Ildikó, tel.: 06-20-237-1920, cím: 1225 Bp., Nagytétényi út 278., nyitva: K-Cs: 9-12, Sz: 15-18 óra.

Soroksári Helytörténeti Gyűjtemény

Soroksári Helytörténeti Gyűjtemény vezető: Geiger Tamás, tel.: 287-3057, cím: 1238 Bp., Sztis u. 105., nyitva: Sze-P: 10-17 óra.

Gyűjtemény született

Félévszázados Újpest közgyűjteménye

••• Szöllősy Marianne

Az Újpesti Kulturális Központ Neogrady László Helytörténeti Gyűjteménye múzeumi szakmai működési engedélyt 1977-ban adta ki a kulturális kormányzat, melyben az „Újpesti Helytörténeti Gyűjtemény” alapítási évét 1972-ben jelölte meg.

Ünnepi alkalom visszatekintésre és egyfajta összegzésre is az 50. évforduló – ennek jegyében nyílt időszaki kiállításunk június 24-én az Újpesti Polgár Centrumban. A

Neogrady László

megnyitót követően barátai beszélgetésen emlékeztek az újpesti helytörténeti munka művelői és barátai az elmúlt időkre.

1969-ben. A IV. kerületi tanács adott helyet a Templom utca egyik üres üzlethelyiségében a gyűjtemény számára. Innen, néhány évre a Venetianer utcai iskola egyik tantermébe költözött, a működési engedélye szerint „közérdekű muzeális gyűjtemény”, az Ady Endre Művelődési Ház egyik telephelye.

1982-ben Újpest központjában, az István (akkor Bajcsy-Zsilinszky) út egyik szalagházának földszinti tároló helyiségében lelt új otthonra az intézmény a Berda emlékszobával együtt. Számos iskolai csoport és egyéni látogató kereste fel a mindössze 54 négyzetméter alapterületű „kis-múzeumot”.

A rendszerváltás után civil támogatással is gyarapodott a gyűjtemény. Az Újpesti Helytörténeti Alapítvány jóvoltából mikrofilmekben Újpest 1877 és 1990 közötti sajtótermékei helyben kutathatóak lettek. 1996-tól Szöllősy Marianne lett a gyűjtemény vezetője.

1999-ben nagy változás következett. Egy korábban OTP fiókként használt épületre átalakításával, az összesen 200 négyzetméteres alapterület feléből kiállítótér lett, a fennmaradt részen kutatószoba, iroda, két raktárhelyiség és kiszolgáló egységek létesültek. A banktól örökölt beépített szekrények egy részét változatlanul hagyva, jól beosztható tároló részeket is kapott a gyűjtemény.

Új állandó kiállítás nyílt, mely követi az 1994-ben megjelent *Újpest története*

című általános iskolai olvasókönyv tematikáját. A kiállítótér falán elhelyezett idővonal alatt tárlókban és paravánokon lévő relikviák szemléltetik az adott időszakot, különálló fülkékben tematikus tárgycsoportokat mutatva be. 2006-ban a tárlat virtuális bemutatóval bővült. Rövid ismertető, fotók és filmrészletek egészítet-

Fotók: Neogrady László Helytörténeti Gyűjtemény

1982-től egy lakótelepi földszinti tárolóban működhetett

ték ki a kiállítást. A feltöltött adatmennyiség alapos megtekintéséhez mintegy hét óra szükséges. 2014-től gyűjteményünk felvette alapítója nevét, Neogrady László Helytörténeti Gyűjteményként működik.

Évente egy-két alkalommal társintézményekben időszaki tárlatokat is rendezünk. Lehetőséget teremtve annak, hogy a raktárakban pihenő anyagok egy-egy konkrét témakör részletesebb bemutatásakor időlegesen közönség elé kerüljenek. Helytörténeti eseményekhez, épületekhez, személyiségekhez, illetve szervezetekhez kötődő évfordulókra készülve időről időre kérjük a lakosság segítségét is, hogy az otthonaikban lappangó relikviák átadásával vagy róluk másolat készítésével tudjuk bővíteni bemutatóink, egyben gyűjteményünk anyagát.

Az elmúlt évek látogatói és gyarapodási statisztikái bizonyítják, hogy az újpesti polgárok használják, ismerik gyűjteményünket. Korszerű, új megjelenési formák

Jóval korábbra nyúlik vissza a település történetének kutatása. Neogrady László (1914–2003), a gyűjtemény alapítója, később első vezetője 1955-től iskolai szakkör keretében indította el a helyi relikviák gyűjtését. A lelkes diákság rokonok, ismerősök köréből szedegette össze tanórai szemléltetéshez és szakköri feldolgozáshoz a tárgyi és írásos emlékeket, fényképeket.

Egy meglévő igény teljesült munkájukkal, mivel már az 1930-as években foglalkoztak újpesti városi múzeum alapításának tervével, amiről az egykorú helyi sajtó is beszámolt.

A honismereti kutatás újabb ösztönzést kapott a Magyar Televízió által szervezett „Fekete-fehér, igen-nem” című helytörténeti vetélkedő meghirdetésével 1968-

Fotó: BHT

A félévszázados jubileum időszak tárlata az Újpesti Polgár Centrumban

beépítésével a további évek feladata lesz a felnövekvő nemzedékek igényeivel való lépéstartás.

Százéves az Újpesti Stadion

Mérkőzések helyszíne, sportolók otthona

•••• Laszip Gábor

Nemrég, 2022 szeptemberében ünnepelhettük az újpesti stadion, Magyarország legrégebbi stadionja centenáriumát. A főváros után másfél évvel, már 1898 novemberében megindult a labdarúgó élet az akkor még önálló nagyközségben, a Budapest északi határában fekvő 40 ezres Újpesten. Egy évvel később, 1899. december 31-én a diákokból álló futballozó újpesti társaság, 1899. december 31-én hivatalosan is megalakította egyesületét, az Újpesti Fotoball Clubot. Eleinte a Népszigeten, majd a Jutagvár melletti üres telken játszó ifjak az új klubhoz rendes futballpályát is

szeptember 17-én került sor, a 20 ezer néző előtt rendezett mérkőzésen az UTE 2:1 arányban legyőzte az FTC-t.

A stadion vasbetonból készült modern tribünépülete azóta is lényegi változtatások nélkül fogadja a sportolókat és a szurkolókat, miközben a lelátó többi része többször is megújult. Az első átépítésre már 1924–25 között sor került, amikor a futballpálya körül, részben a lelátón faberítésű kerékpár- és motorpálya épült. Ezzel a velodrommal nevezve nyerte el Budapest az 1928. évi kerékpáros világbajnokság rendezési jogát – amit aztán a megújult Millenárison tartottak meg. A stadion azonban nem maradt események nélkül.

1924-ben bikaviadalnak adott otthont, majd 1930-ban, a kerékpárpálya elbontását és a lelátók kibővítését követően Újpest első bajnokságát köszöntötte – erre a mai

napig még 19-szer került sor.

1939-ben a Megyeri úti stadionban játszották a korszak legrangosabb nemzetközi futballserlege, a Közép-európai Kupa (KK) döntőjét, amit az Újpest nyert el (Újpest – Ferencváros 2-2). De játszottak itt, az 1968-tól már villanyvilágítással is rendelkező pályán Vásárvárosok kupája döntőt is 1969-ben (Újpesti Dózsa – Newcastle United 2-3), magyar bajnoki döntőt 1970-ben (Újpest – Ferencváros 3-2),

1972 és 1974 között BEK-negyeddöntőket (Újpest – Juventus 2-2, Újpest – Benfica 2-0, Újpest – Spartak Trnava 1-1), 1972-ben és 2007-ben Magyar Kupa döntőt is.

1948 és 1953 között a Megyeri úti stadion volt az Aranycsapat otthona, Puskásék 13 mérkőzést játszottak Újpesten. Ekkor született meg a néző-

Fotó: Magyar Nemzeti Múzeum, Emléktár

UTE Sporttelep Rt. részvény 1921-ből

csúcs is, a második világháború után kibővített, felújított stadionban három alkalommal is 50 ezren

tomboltak a magyar válogatottért.

A stadionban a futballmérkőzések mellett más rendezvények is helyet kaptak. 1949-ben a Világifjúsági Találkozó eseményeit tartották a Megyeri úton, később koncertezett benne a Piramis együttes és Plácido Domingo, helyszíne volt belügyi bemutatóknak, atlétikai viadaloknak is. Azonban a 100 év alatt folyamatosan megőrizte eredeti és egyben legfontosabb szerepét: otthona volt az Újpest FC (és elődei: az UTE és az Újpesti Dózsa) csapatának.

Az ezredfordulón jelentős felújítások történtek a stadionban: a futókör megszüntetésével a lelátók közelebb kerültek

a pályához, műanyag üléseket kaptak, valamint tetőszerkezet is épült. A megújult létesítmény 2003. október 25. óta viseli a klub egykori legendás játékosának nevét, azóta Szusza Ferenc Stadion néven ismert.

Fotó: Az UTE 50 esztendősi története, Bp., 1935

Az Újpesti Stadion látképe 1935-ben

létrehozta, ami 1900 elejére készült el a Mező utcában. Az UFC egy év múlva beolvadt a város tradicionális klubjába, az Újpesti Torna Egyesületbe és 1901-ben már UTE néven vett részt az első alkalommal kiírt labdarúgó bajnokság másodosztályának küzdelmeiben. A szűkös Mező utcai pályát az UTE egy új sporttelepre cserélte, 1903-ban a Népszigeten felépült a lila-fehér klub új otthona.

Az első világháború alatt egyre jobb eredményeket elérő, hatalmas és fanatikus nézősereget vonzó újpestiek kinőtték a létesítményt, így 1921-ben nagy vállalkozásba fogtak: Szűcs János klubelnök vezetésével létrejött az UTE Sporttelep Részvénytársaság. A vállalat által kibocsátott értékpapírokat vették a szurkolók és az újpesti vállalatok, így néhány hét alatt rendelkezésre állt a stadion felépítéséhez szükséges összeg. A terveket az olimpiai bajnok úszó Hajós Alfréd készítette és a Megyeri úton néhány hónap alatt felépült az új stadion. A nyitómérkőzésre 1922.

Fotó: live.staticflickr.com

2012-ben a Szusza Ferenc Stadion

Egy csepp történelem

Hegyvidéki források, kutak, fürdők története

•••• Földváry Gergely

Idén júniusban új kiállítás nyílt a Hegyvidéki Helytörténeti Gyűjteményben „Hegyvidék₂O - Egy csepp történelem” címmel. Tárlatunk a Hegyvidék vízellátásába ad betekintést a 15. századi Mátyás korabeli kutaktól és forrásoktól kezdve a vízárusokon és tisztálkodáson keresztül egészen a 19–20. századi fürdőig. A zugligeti egykori lóvasúti állomás épületénél rendezett kiállítást Pokorni Zoltán polgármester, Földváry Gergely történész, valamint dr. Éder Katalin, a BTM – Vármúzeum igazgatója nyitotta meg.

A kiállításon bemutatásra kerülnek a Hegyvidék vízzel kapcsolatos természeti kincsei, a források, patakok, kutak története, de olvashatunk a szóda és a jégszállítás budai történeteiről, a tisztálkodásról, valamint a

Számos tárgyi emlék és értékes műtárgy is kiállításra került – jobbra vízszállító kocsik makettje

strandokról és a nagymosásról is. A tablólkból kiderül, hogy József nádor is a svábhegyi városkútáról hozatta ivóvizét, – ezért nevezték el 1847-ben a Városkutat Nádor-kútnak, de az is, hogy 1893-ban „Erzsébet királyné a Svábhegy vizét issza”. Kevésbé ismert tény, hogy a Városkútnak az 1848–1849-es szabadságharc alatt is fontos szerepe volt, mivel Görgei parancsára megromgálták a svábhegyi vízvezetékét, hogy az osztrák védők ne jussanak friss vízhez a budai Várban. A kiállításon ehhez hasonló különlegességek olvashatók, továbbá több látványos installáció is megjelenik.

A gyűjtemény falán látható egy nagy 4 méteres térkép, ami a kerület vízzel kapcsolatos épületeit, forrásait és vízműveit jeleníti meg, ezenkívül egy hatalmas fa állvány is, amin 10 különböző tablón olvashatók különböző kuriózumok a vízhez kapcsolódóan. Megismerhetjük Wein János, a vízművek első igazgatójának tevékenységét és Sigray Pál kiemelkedő munkáját a Hegyvidéken. Bemutatásra kerül egy eddig ismeretlen fürdőház, ami az egykori Fácán vendéglő területén épült 1886-ban, de a híres svábhegyi vízházról is sok újdonság derül ki, amit Kauser József neves építész tervezett még az 1885-ös Országos Kiállításra a Városligetbe, majd innen került fel a svábhegyi fogaskepek mellé vízháznak.

A kiállítást számos hangulati elem dobja fel, mint a földön végig futó kék források mintái, vagy az üveg felületeken megjelenő hullám és csepp jelek is. A fiatalabb látogatók kedvéért a kiállítótérben különböző érdekességek láthatók kérdés formájában matricákon elhelyezve, melyek az

Fotók: Hegyvidéki Helytörténeti Gyűjtemény

Földváry Gergely és Pokorni Zoltán a tárlaton, a megnyitó után

egészségről, a vízről és a környezetünkről szólnak. Így nem csak történeti de természeti

érdekességeket is felvonultat a kiállítás.

A képek mellett számos tárgyi emlék és értékes műtárgy is kiállításra került. Ezek közül is kiemelkedik a Fővárosi Vízművektől kölcsönkapott hatalmas svábhegyi víztorony makettje, a Vármúzeumtól kölcsönzött egykori 17. századi újkori vízvezeték egy része, vagy a Magyar Mezőgazdasági Múzeumból származó vízszállító lovas kocsik makettje.

Érdeemes ellátogatni az akváriumhoz hasonló, zöld-kék hullámos, vizet ábrázoló grafikával díszített kiállító terembe, amely a Lóvasút impozáns épülete mellett van. Tárlatunk ingyenesen látogatható szerdától vasárnapig, 10–18 óra között a Hegyvidéki Helytörténeti Gyűjteményben (1121 Budapest, Zugligeti út 64.).

Wallenberg emléktábla avatása

Száztíz éve született Raoul Wallenberg svéd építész, üzletember, diplomata, aki Svédország különmegbízottjaként 1944 júliusa és decembere között Budapesten az üldözött zsidó emberek ezreinek adott védőútlevelet, a svéd területként elismert biztonságos házakban menedéket. A svéd mentőakció főhadiszállása 1944. november 4-én a józsefvárosi Üllői út 2–4. szám alatti lakóházban alakult meg a 31 éves Raoul Wallenberg vezetésével – ekkor itt közel 300-an tartózkodtak. 1945 januárjában a szovjet hadsereg beidézta, letartóztatta, majd eltűnt. 1956 után jelentették be, hogy fogolyként a Lubjankában, a szovjet

Fotó: jozsefvaros.hu

Leleplezik Raoul Wallenberg józsefvárosi emléktábláját

bes József, a Raoul Wallenberg Egyesület elnöke, Kate Watz holokauszt-túlélő, Dag Hartelius, budapesti svéd nagykövet és dr. Eröss Gábor, Józsefváros alpolgármestere emlékezett meg Wallenbergről.

titkosszolgálat moszkvai börtönében 1947. július 17-én elhunyt. Halálának körülményei máig tisztázatlanok.

Közel egy éve, 2021. november 4-én a Raoul Wallenberg Egyesület kezdeményezésére avatta fel az egyesület és Józsefváros önkormányzata Raoul Wallenberg emléktábláját az Üllői út 2–4. számú lakóház bejárata mellett. Az emléktábla avatáson dr. Se-

Az önállóság ötven éve

••• Mészáros Tibor

Széman Richárd – Varga Ferenc: *Rákosszentmihály története II. Az önállóság ötven éve.*

Kertvárosi Helytörténeti Füzetek 50. Kertvárosi Helytörténeti és Emlékezet Központ, Budapest, 2022. 328 p.

Ha a XVI. kerület helytörténetéről esik szó, *Lantos Antal* neve megkerülhetetlen, aki hiteles alapokra helyezte a kerület múltjának feldolgozását. Rákosszentmihályi őslakosként szülőhelye történetének megörökítését utolsó évei egyik fő céljának tekintette. El is kezdte a munkát, és az első kötet rengeteg levéltári- és egyéb forráskutatás után meg is született. Ez a kiadvány a településrész történetét 1901-ig, az önállóság elnyeréséig mutatja be. Hozzákezdett a második kötethez is, de ebből már csak néhány oldal megírására maradt ideje. Ezt az örökséget karolta fel *Széman Richárd*, és *Varga Ferenc*cel, „Rákosszentmihály mindentudójával” szövetkezve hozzákezdtek a félbe maradt mű befejezéséhez. *Lantos Antal* könyveiben mindig ragaszkodott az időrend szigorú betartásához.

Széman Richárd és Varga Ferenc azonban úgy látta, hogy az 1902-től 1950-ig terjedő időszak bemutatására jobb lesz, ha témakörönként tárgyalják a múltat, csak az egyes témakörökön belül tartanak időrendet. A szerzők törekvése volt, hogy ne monográfiát írjanak, hanem olyan művet adjanak az olvasó kezébe, amely képes megsejtenni az akkori idők hangulatát, bemutatni a legfontosabb személyeket, intézményeket és eseményeket, megjeleníteni egy korrajzot az utódgenerációk számára. Érintik az élet szinte összes területét, a kultúrát, az egészségügyet, a mezőgazdaságot, a helyi egyházak történetét, a közlekedést, benne a lóvasutat, a vendéglátást, a művészvilág hírességeit, akiknek közük volt Rákosszentmihályhoz és még olyan történeteket is, amelyeket ma bulvárhíreknek mondanánk.

Képes történetek újpestiekről

••• gábrriel

Újpestiek, akik... Képes történetek 23 neves újpesti életéből – Somos Zsuzsa arcképcsarnoka. Szerkesztette Hirmann László, Kocsis Kiadó, Budapest, 2022. 55 p./23 akvarell

Újpest község alapításától a napjainkig tartó időszakban élt 23 neves újpesti személyről készült akvarell – *Somos Zsuzsa* alkotásai – sorakozik a kötetben, a mellképeken ábrázolt embereket bemutató, egyoldalas ismeretésekkal kísérve. Az *Újpestiek, akik...* című könyvet *Szöllősy Marianne* írása vezeti be, melyben az újpesti születésű, és ott is élő *Somos Zsuzsa* életútjának ismertetése után a bemutatott személyek kiválasztásának szempontrendszerébe, a szócikkek összeállításába ad betekintést: „A képeken szereplő újpestiek kiválasztását életútjuk indokolja, tevékenységük rövid, villanásszerű bemutatásából mindez egyértelművé válik. A szócikkek szerzőinek célja, hogy segítse a felnövő nemzedék lakóhelyhez való kötődését, a megismert személyiségek példája mintát adjon a választott életpályához szükséges önerő, kitartás kifejlesztéséhez.” Könyvük szerkesztője, *Hirmann*

László előszavában szintén hangsúlyozta, hogy „...városunk szülöttjeiről szól ez a könyv. Azokról, akik érdemessé váltak arra, hogy mi, késői utódok, tisztelettel emlékezzünk rájuk.”

A kötet nem előzmény nélküli. 2019-ben október elején az UP Újpesti Rendezvénytérben találkozhattunk a kötetben közölt akvarellekkal, és azonos címmel jelent meg a kiállítás katalógusa is. Számunkra érdekessé teszi a kiadványt, hogy a városrész történeti múltjának ápolása iránt elkötelezett 14 szerző írta az újpesti gazdasági, társadalmi, tudományos, sport és kulturális élet meghatározó – részben helyi, részben országos szinten is ismert és elismert – 23 jelentős személyét nevük abc sorrendjében bemutató, egyoldalas szócikkeket. Többel közülük tankönyveinkben is találkozhattunk: *Aschner Lipót*, *Babits Mihály*, *Bay Zoltán*, *Halassy Olivér*, *gróf Károlyi István* és *gróf Károlyi Sándor*, *Szusza Ferenc*, *Wolfner Lajos*...

Múzsák csókja

••• Szöllősy Marianne

Bartos Mihály: *Múzsák csókja – Szirmok és levelek a Klauzál család művészi koszorújára.* Klauzál Gábor Társaság, Budapest, 2021. 336.p.

Budafok/Promontor lelkes, elkötelezett lokálpatriótája *Bartos Mihály*. Saját bevallása szerint *Klauzál Gábor* és családja történetének kutatásához a politikus és költő születésének 200. évfordulója alkalmából, 2004-ben rendezett megemlékezés adta az inspirációt számára. A Klauzál Gábor Társaság névadója életének részletes feltárására, apró részletek, ábrázolások, dokumentumok gyűjtésére vállalkozott. Kötetünk szerzője megállapítja, hogy az 1848/49-es önálló magyar kormány első kereskedelemügyi minisztere életének megírására eleddig senki sem tett kísérletet. Sem politikai pályafutásának értékelése, sem későbbi művészi pályája nem került górcső alá. A kötet azonban nem előbbieket pótlását célozza, *Bartos Mihályt Klauzál Gábor* egyénisége, családja életpályája érdekelte. A lassan gyűlő anekdoták, versek, képzőművészeti alkotások, magánlevelek, fotográfiai alap-

ján kirajzolódó személyiségek tették izgalmassá számára a kutatást. Kitartó munkája nyomán a kötet több száz hivatkozása, eddig kevésbé ismert ábrázolások mutatják be az olvasónak *Klauzál Gábort*, *Imre* nevű testvérét, feleségeit; *Prezetska Máriát*, *Schmiedt Emmát* és gyermekeiket: ifjabb *Gábort*, *Emmát* és *Máriát*, a művészi hajlamú leányokat, utoljára még fiatalon elhunyt unokáját, legifjabb *Gábort* is megismerhetjük. Olvashatunk a családtagok irodalmi alkotásaiból, s illusztrációként láthatjuk *Mária* nehezen fellelhető képzőművészeti alkotásainak egyikét is.

Összegzésként a szerzőt idézzük: „Szirmok és levelek a Klauzál család művészi koszorújára – az alcím, mely hivatott kiegészíteni és magyarázni a könyvben leírtakat. Nem tudom, tartalomhoz illő választás volt-e, de talán sikerült az itt-ott felszedgetett virágszirmokból, elhullajtott levelekből egy kis színes koszorút fonnom...”

Egy kertvárosi telepről

••• Jásperné Nagy Melinda

Scharek Ferenc: *A pestszentlőrinci Szemeretelep története.* Szemeretelepiek Baráti Közössége, Budapest, 2021. 198. p.

Már a borítókép felkeltette a kíváncsiságomat, mivel az ábrázolt utcakép tökéletesen visszaadja a kertvárosi hangulatot. Örültem is, hogy egy újabb helytörténeti kiadvány látott napvilágot. Írója 1976 óta Szemeretelep példamutató, lokálpatrióta lakosa. Nyugállományú honvéd ezredes, a Honvédelmi Minisztériumban töltött be vezető beosztásokat. Nyugdíjba vonulása után a Nemzeti Közzolgálati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar Katonai Vizsgaközpont Igazgatójaként dolgozott tovább. Munkája mellett mindig fontosnak tartotta lakóhelye kulturális fejlődését, az ott élők érdekeinek érvényesüléseért rengeteget tett. A Szemeretelepiek Baráti Közösségében a szervezőbizottság tagja.

A kiadványban teljes körű képet kap az olvasó a telep kialakulásáról, azokról a személyekről, akik sokat tettek a fejlődé-

séért, a gondokról és megoldásaikról, a jelenkorig ívelő változásokról. Korabeli írásos és képi források színesítik a könyvet, magam is szívesen időztem el a képeken olvasás közben. A személyes hangvétel még szerethetőbbé teszi a témát, mindvégig fenntartja az érdeklődést. A könyv a történeti összefoglaló után a közelmúlt és civil jelenre is kitekint: szervezetek, közlekedés, hitélet, oktatási-nevelési intézmények bemutatásán túl a terület országos szinten elhíresült környezetszennyezési problémájáról is érdekes információkat ismerhet meg az olvasó. Ajánlom a könyvet minden szemeretelepi lakosnak, történelmet kedvelő, helytörténet iránt érdeklődő olvasónak, pedagógusnak, hogy ismerje és ismertesse meg Szemeretelep múltját-jelenét, mert múlt nélkül nincs jövő, s mennél gazdagabb ismeretekkel rendelkezünk a múltunkról, annál több fonálon kapaszkodhatunk a jövőbe.

Cinkota tájháza

Népi életmód és tudáskincs őrzője

•••• Grób-Gönczi Mónika

Budapest XVI. kerületének legősbibb részén, a 11. század végén már templommal rendelkező Cinkotán található a főváros pesti oldalának egyetlen tájháza. Budapest közelsége ellenére a környező községek közül Cinkota volt az a település, mely legtovább megőrizte falusias jellegét. Ezt a községet is 1950-ben csatolták a fővároshoz.

A török kiűzését követően az elnéptelenedett területekre a földbirtokos, *Beniczky Tamás*, a család felvidéki birtokairól evangélikus tót földműveseket telepített. A katolikus vallású földesúr az akkori szokásoktól eltérve meghagyta a telepéseket evangélikus hitükben. Ezzel a lépéssel hozzájárult ahhoz, hogy hagyományaik fennmaradhassanak egészen a 21. századig.

Cinkota ófaluja hosszan elnyúló szalagtelkekből áll, központjában a régi főutcával. Az utca végén található az Árpád-kori alapokon álló evangélikus templom. Itt áll a Cinkotai Tájház is, tornácos parasztházak környezetében.

Az 1960-as években kezdett gyűjtőmunka során a lakosok felajánlásaiból jött létre a Cinkotai Néprajzi Gyűjtemény, mely 1974-ben a mai Batthyány Ilona Általános Iskola légópincéjében kapott helyet. Gyűjteményünk különlegessége, hogy a kö-

zösség adományaiból jött létre. 2008-ban a kerületi önkormányzat az összeállítás elhelyezése céljából megvásárolt egy parasztportát. Az akkor száz év körüli ház berendezéséhez *Csupor István* etnográfus adott szakmai segítséget. Tájházunk 2016-ban a Kertvárosi Helytörténeti és Emlékezet Központ gondozásába került.

Az épület homlokzata klinkertéglával díszített

Az épület és a telek egy módos gazda portája volt. Felépítése a régi középmagyar háztípusnak felel meg, három osztatú: tisztaszobából, konyhából és lakószobából áll, melyekhez hagyományos módon kapcsolódnak a gazdasági épületek. Az épület homlokzata klinkertéglával díszített, mely az aktuális polgári divatot követve kerülhetett oda. A fehérre meszelt ház ékessége a tulipános díszítésű tornác mellvéd. Kertjébe az itt talált gyümölcsfák mellé a Nemzeti Biodiverzitás- és Génmegőrzési Központ Gyümölcsész programja keretében őshonos gyümölcsfák (körte, szilva, barack) kerültek.

A szoba berendezése a szlovák hagyományokat tükrözi

A ház berendezésében a szlovák hagyományoknak megfelelően kék az alapszín, mely megjelenik a virágmintákkal gazdagon festett bútorokon. Gót betűvel díszítettek a cinkotai szlovákok, ilyen feliratok a tájház gazdag textilgyűjteményének hímzett viseleti darabjain, pruszlíkokon, ingeken, kötényeken, díszkeszkenőkön láthatóak.

Megtekinthető gyűjteményünkben két fontos, a szlovák evangélikusok mindennapi és ünnepi kegyessége során használatos énekeskönyv, a szlovák nyelven, gót betűkkel írt *Tranoscius*, illetve a temetések és a gyász során használt *Funebrál*. Ebben a környezetben élményszerűen mutatjuk be a hagyományokat, így hozva közelebb a látogatókat a népi életmódhoz és tudáskincshez.

A Cinkotai Tájház az ünnepkörökhöz kapcsolódva hagyományőrző programokkal várja vendégeit az év folyamán. További információ a www.helytortenet16.hu honlapon és a Kertvárosi Helytörténeti és Emlékezet Központ Facebook oldalán található.

Részlet a tájház konyhájából

Fotók: Kertvárosi Helytörténeti és Emlékezet Központ